

HENRIKA ZILLIACUS-TIKKANEN

Utmaningar för kvinnoforskningen

■ Iiris Ruoho ger en översikt av forskning om kvinnobild(er) i medierna och kvinnor som mottagare, medan mitt intresse närmast gäller kvinnor som producenter. Min kommentar kommer därför att vara snarare kompletterande än kommenterande, också om jag kort går in på problem gemensamma för alla slags kvinnoperspektiv inom kommunikationsforskningen. Till dem hör risken för en normativ utgångspunkt. Iiris Ruoho talar om positiv eller negativ, d.v.s. verklighetstrogen eller inte verklighetstrogen, kvinnobild i TV-serier. Då jag har försökt kartlägga olika strategier hos kvinnliga journalister uppfattas ofta indelningen i sig som en anklagelse mot dem som "sviker kvinnosaken" och handlar enligt manliga modeller. I strävan att definiera ett kvinnoperspektiv läses också in ett underförstått antagande att det på något sätt skulle leda till en bättre journalistik. I viss mån leder naturligtvis synliggörande av ett ofta förbiset perspektiv till att mångfalden ökar, och i den meningen kan man hävda att journalistiken förbättras, men en ensidighet med kvinnliga förtecken kan inte heller försvaras. Som kvinnoforskare måste man vara uppmärksam på risken för normativa utgångspunkter, och skilja på sin politiska identitet och sin forskaridentitet. Också i den mån man själv lyckas hålla rollerna isär, är det en sammanblandning som publiken ofta gör. Det kan tydligen inte ofta nog understrykas att kvinnoforskningen försöker beskriva, förklara och visa alternativ, medan andra får dra slutsatser och ge rekommendationer.

Kvinnoforskningen kan också bidra genom att granska producenternas villkor, att studera hur stor valfrihet och vilka alternativ de har, och vilka sanktionerna för olika val är, för att få till stånd en ökad förståelse av premisserna för olika lösningar.

Kristeva och Cristine di Stefano talar om olika skeden i kvinnoforskningen. Karin Widerberg beskriver forskningen som en spiralrörelse. På 70-talet kom kvinnoforskningen med hård kritik av osynliggörandet av kvinnor, av att ordet individ inte kunde ersättas med kvinna i modellerna utan att det ledde till problem. Som en följd av kritiken koncentrerade sig forskningen på synliggörande, med tyngdpunkt vid empiriska undersökningar. Nu är vi inne i en reflekterande period, då man utvärderar forskningen och tar ny sats, vilket förmodligen leder till nya former av vetenskapskritik och empiri (1991). Mycket förenklat kunde man säga att man på 70-talet efterlyste kvinnliga individer och att mycken möda lades ner på att kartlägga *kvinnorna* statistiskt och teoretiskt, medan man nu vill synliggöra *manligt* och *kvinnligt*. Det hänger ihop med den frustration som många feminister och kvinnoforskare känt över att det inte räcker att kvinnorna kommit med. Antalet kvinnor har ökat, vad har förändrats? är en fråga som ställs både inom politik och journalistik. Då gäller det att börja studera värderingar inbyggda i strukturer, rutiner och traditioner. Och att bedöma varje individs rörelsefrihet inom strukturerna.

Marjorie Ferguson (1990, 215-230) vill kullkasta tesen om att framgångsrika kvinnor i medieutbudet skulle fungera som modeller, och leda till en snöbollseffekt, med

konsekvenser för alla kvinnor. Hennes exempel är brittiska, Margaret Thatcher, drottning Elisabeth och några kvinnliga chefredaktörer på stora brittiska tidningar. Hon anklagar de två förstnämnda för att utnyttja sin kvinnlighet när det passar dem, men att inte förändra något väsentligt för kvinnor i allmänhet. De kvinnliga chefredaktörerna ändrade inte heller tidningarna i feministisk riktning (225).

Men att förvänta sig avgörande förändringar i de nämnda fallen är att underskatta systemets självbevarelsedrift, och att bortse från urvalspremissor. Det finns många finländska exempel på framgångsrika kvinnor som bestämt tar avstånd från kvinnofrågor. Det är inte särskilt förvånande. Till många positioner väljs en person trots att hon är kvinna, inte för att hon är det. Hur många nyvalda chefer understryker inte i sina anställningsintervjuer att de skulle uppfatta det som sårande att väljas för att de är kvinnor. Evelyn Fox Keller säger om kvinnor som lyckats få fotfäste i vetenskapens värld att de har allt att förlora på en gränsdragning mellan könen, som historiskt endast tjänat till att utesluta dem (1987, 30).

Också kvinnliga journalister anstränger sig för att vara lika bra som killarna, att betraktas som undantaget. Det är det mest rationella de kan göra, om de vill lyckas i sitt jobb. Varför alliera sig med de svaga när man kan alliera sig med de starka? Det är också skäl att inse att den kvinnofientlighet som ingår i vårt kulturarv inte kan undgå att påverka kvinnorna själva. Inom många slags hierarkier sorteras kvinnor med feministiska böjelser bort i ett tidigt skede. Inte ens kvinnor med feministiska ambitioner lyckas nödvändigtvis handla annorlunda. Praktiska rutiner och traditioner är ett, ofta effektivt, hinder för substantiella förändringar.

Ändå vill jag tro att felbedömningen i de tidiga feministernas visioner gällde hastigheten och inte riktningen i förändringarna. Rosabeth Moss Kanter gav redan 1977 ett svar på Fergusons invändningar, då hon betonade betydelsen av andelen kvinnor. En tredjedel kvinnor utgör en minoritet, som kan börja fungera som grupp, en mindre andel har inte en chans att förändra villkoren för sin verksamhet. Alla Fergusons exempel är individuella kvinnor, som knappast kan anses ha haft ett kvinnligt kollektiv som stöd. Det faktum att det fanns flera kvinnliga chefredaktörer ändrar inte detta, därför att de fungerade i konkurrerande tidningsföretag, och knappast kunde antas stöda varandra.

Vilken förändring kan då större grupper av kvinnor leda till? Över en lång tidsperiod och med många tänkbara förklarande faktorer är det en fråga som är svår att besvara. Men det är väl ändå inte otänkbart att en tyngdpunktsförskjutning i den politiska och journalistiska agendan i Finland till förmån för socialpolitik, konsumentfrågor och miljö, och en allmän nedvärdering av auktoritära hierarkier har ett samband med ett ökat kvinnligt inflytande. Den auktoritära fadern som idealmodellen för politiska och ekonomiska ledare har ersatts av ett mänskligare, mer empatiskt — moderligt — ledarideal.

Därmed är vi inne på diskussionen om det kvinnliga och det manliga. Som Iiris Ruoho påpekar är begreppen problematiska. Många kvinnoforskare frågar sig om begreppen i sig upprätthåller en dikotomi som man vill komma bort från. Robin May Schott kommenterar i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* radikalfeministernas förkastande av moderskapet, och postmoderna feministers dekonstruktion av "kvinnan". Enligt

henne upprepar dessa den syn på förnuftet som kroppsförnekande filosofi, från Platon till Kant, har förvaltat. Hon säger sig misstänka att den postmoderna motviljan att diskutera det kroppsligt kvinnliga kan härledas från att kvinnor vunnit inträde i akademiska yrken som tidigare varit stängda för dem. Universiteten är skapelser av den kroppsförnekande, kristna traditionen, konstaterar Schott, och frågar hur långt vi egentligen har kommit från den tid då Kant förlöjligade tanken att en kvinna skulle kunna vara forskare (1991, 14-19).

När jag talar om kvinnliga och manliga perspektiv inom journalistiken och kvinnliga och manliga ansvarsområden möts jag av invändningen att det finns män som bedriver kvinnlig journalistik. Många vill hellre se dimensionen som en generationsfråga, och hävdar att unga män tänker annorlunda än äldre. En annan invändning är att det finns stora skillnader mellan kvinnor. Jag håller gärna med båda invändningarna men vidhåller att termerna kvinnligt och manligt är användbara. I likhet med androgynforskningen vill jag se kvinnlighet och manlighet som dimensioner som går genom både kvinnor och män. Androgynforskningen talar om fyra kategorier, feminina kvinnor, maskulina kvinnor, maskulina män och feminina män. Det är inte speciellt nytt att tala om att en kvinna kan vara maskulin och en man feminin. Undersökningar visar för övrigt att det är de individer som har egenskaper typiska för båda könen som är mest kreativa och klarar bäst av situationer av olika slag, medan de mer stereotypa individerna — inte överraskande — är bäst på könsstereotypa uppgifter (Brown 660). När tillräckligt många män har förändrats i kvinnlig riktning är det kanske skäl att byta termer, men det är säkert ingen brådska med det. Kopplingen mellan kvinnliga och manliga egenskaper och faktisk könstillhörighet är övertygande.

Evelyn Fox Keller säger apropå diskussionen om att ersätta termen kön med genus: Genus är inte helt bestämt av könet, men aldrig helt oberoende därav. Trots kulturella variationer och psykisk formbarhet betyder det något att identifiera sig som tillhörig det ena könet och inte det andra (1987, 28). Inom journalistiken har könet relevans för arbetsfördelningen, så att kvinnliga journalister arbetar inom både kvinnliga och manliga ämnesområden, medan intresset för kvinnliga ämnesområden i allmänhet är litet bland de manliga journalisterna (Dammert & Linde 1990). Kvinnliga journalister vittnar om tydliga strävanden att hänvisa dem till kvinnliga områden, oberoende av deras egna preferenser.

Däremot håller jag helt med liris Ruoho om att en statisk syn på (ex.) kvinnliga och manliga tittare inte kan försvaras. Innehållet i könsidentiteten förändras, men därmed inte nödvändigtvis könets betydelse som organiserande faktor. Skillnaderna inom könen är stora, allt annat är otänkbar. Halva mänskligheten kan rimligen inte tänka och bete sig på samma sätt. Här är förväntningarna på enhetliga ideal och strategier av någon anledning betydligt större när det gäller kvinnorna. Det är ingen som förväntar sig att alla män skall koordinera sina åsikter, och samarbeta för att nå ett bättre resultat. Men skillnader mellan kvinnor hindrar inte att könet som variabel har betydelse. Kvinnor möter ofta samma problem för att de är kvinnor, men kan välja olika lösningsmodeller.

Kvinnoforskningen har ett arbetsfält som är omfattande och mångfasetterat, där frågorna är många och hela fältet på sätt och vis i rörelse. Det gör arbetet komplicerat,

men en del forskare ser det snarare som en rikedom än en belastning. Sandra Harding menar att vi måste acceptera en teoretisk instabilitet, i stället för att skapa nya absoluta analytiska kategorier. Konsekventa och följdriktiga teorier i en instabil och ologisk värld är ett hinder för både vår förståelse och vårt sociala agerande, säger Harding (1987, 4, 8). Hon föreslår att vi lär oss att se instabiliteten som en resurs, en fantasifullhet som skapar ett nytt sätt att teoretisera.

Kvinnoforskningen saknar sannerligen inte fascinerande utmaningar!

Litteratur

- BROWN, Jane Delano. Adolescent peer group communication, sex-role norms and decisions about occupations. *Communication Yearbook* 4. 559-678.
- DAMMERT, Anna & LINDE, Gisela. Skippta den manliga objektiviteten. Den finlands-svenska nyhetsvärderingen ur ett jämställdhetsperspektiv. Examensuppsats i journalistik vid Svenska social- och kommunalhögskolan. 1990.
- FERGUSON, Marjorie. Images of Power and the Feminist Fallacy. *Critical Studies in Mass Communication* 7/1990, 215-230.
- FOX KELLER, Evelyn. Systemet genus/vetenskap, eller: Förhåller sig kön till genus som naturen till vetenskapen? *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2-3/1987, 23-33.
- HARDING, Sandra. Instabiliteten i den feministiska teoribildningens analytiska kategorier. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2-3/1987, 4-22.
- KANTER, Rosabeth Moss. *Men and Women of the Corporation*. Basic Books, New York 1977.
- SCHOTT, Robin May. Att återupprätta det kroppsliga — för en feministisk materialism. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 4/1991, 14-25.
- WIDERBERG, Karin. Förändrar kvinnors kunskap teorin? Föredrag på kvinnoforskarkurs, Tvärminne 12.12.1991.
- ZILLIACUS-TIKKANEN, Henrika. Kvinnliga journalisters strategier. En intervju-undersökning om attityder hos kvinnliga nyhetsjournalister inom Rundradion. Licentiatavhandling i kommunikation vid Helsingfors universitet. 1990.